

POLITINĖS MĄSTYSENOS TRADICIJOS SIMONO DAUKANTO ISTORIOGRAFIJOJE: RESPUBLIKONIZMAS IR VERSLUMAS

SAULIUS PIVORAS

Vytauto Didžiojo universitetas

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

<https://doi.org/10.7220/2335-8769.70.5>

2018. 70

SANTRAUKA. Istoriografija siejasi su politinio mąstymo tradicijomis, jas išreiškia, jomis remiasi ar joms prieštarauja skirtingų šalių specifiniuose kontekstuose. Istoriografijos raidos tyrinėtoja Monika Baar savo komparatyvistiniuose darbuose jau glaustai yra parodžiusi, kad Simonas Daukantas neįprastai jungė europinę klasikinio respublikonizmo tradiciją su vadinamąja komercialistine politinio mąstymo tradicija. Pasak klasikinio respublikonizmo, turtų kaupimas susijęs su korupcija ir švaistūniškumu ir veda į moralinę degradaciją. O pasak komercializmo, privačios ekonominės sėkmės siekimas gali duoti naudos ir visuomenei. Tad šios dvi tradicijos viena kitai prieštarauja, yra konfrontacinės. Tačiau Daukantas sugeba jas suderinti. Remiantis hermeneutine istoriografine analize, gali būti plačiau analizuojamas minėtų politinio mąstymo tradicijų derinys, paraleliai nagrinėjant ir kitą tautos kaip politinės-teritorinės ir kaip kultūrinės-kalbinės bendruomenės derinį Daukanto istoriografijoje. Lietuvos istorijoje Daukantas mato didžiulę prekybos ir amatų, verslumo apskritai svarbą. Kita vertus, respublikinė santvarka ir ja besiremianti valstybinė Lietuvos galybė jam svarbi pirmiausia tuo, kad padeda išsaugoti ir apginti verslių laisvų žmonių interesus. Daukantas iškelia tautą kaip pirmiausia savo kalba išsiskiriančią bendruomenę, tačiau jam lygiai svarbi yra ir teritoriškai apibrėžta, etniškai nebūtinai vienalytė tėvynė bei jos politinė laisvė.

RAKTAŽODŽIAI: respublikonizmas, komercializmas, kultūrinė laisvė, istoriografija.

IVADAS

Istoriografija, ypač nacionalinės politinės istorijos istoriografija, yra susijusi su politinės mąstysenos tradicijomis, jas išreiškia, jomis remiasi ar joms prieštarauja skirtingų šalių specifiniuose kontekstuose. Daugelis ligtolinių visuomeninių-politinių Simono Daukanto pažiūrų tyrimų buvo stipriai ideologizuoti ir rėmėsi nepakanamai adekvačiomis tyrimo metodologijomis¹. Paradoksas, kad vis dar beveik nėra

¹ Repšys J. Visuomeninės-politinės S. Daukanto pažiūros. *Pergalė*, 1960, nr. 12, 116–126; Repšys J. *Simono Daukanto visuomeninės ir politinės pažiūros*. Filosofijos mokslų kandidato disertacija. Nepublikuotas rankraštis. Vilnius: Vilniaus valstybinis universitetas, 1961; Ambrazevičius J. Simanas Daukantas lietuvių tautinės sąmonės evoliucijoje. *Židinys*, 1936, nr. 2, 129–139.

rimtesnių naujų, šiuolaikinių tyrimų lygį atitinkančių tyrimų apie politines idėjas, išreikštas Daukanto istoriografijoje. Išimtimi reikėtų laikyti Justino Dementavičiaus² ir vengrų kilmės tyrinėtojos Monikos Baar³ darbus. Baar darbai, kuriuose ji Daukanto istoriografiją lygina su keturių kitų rytinės Vidurio Europos istorikų darbais (lenkų, vengrų, čekų ir rumunų), yra ypač reikšmingi ne tik dėl Simono Daukanto naujų vertinimų, bet ir dėl komparatyvistinio užmojo bei indėlio į Vidurio Rytų Europos istoriografijos ir politinės minties tyrimus. Baar atkreipė dėmesį, nors ir gana glaustai, į specifinį Daukantui būdingą vieną kitai prieštaraujančių politinės mąstysenos tradicijų – respublikonizmo ir komercializmo – derinimą, jungimą. Apskritai Baar interpretuodama Daukanto politinę mąstyseną adekvačiai atsižvelgia į istorinį politinės minties raidos kontekstą, nes politinės mąstysenos ir istorinio jos raiškos konteksto sąsajoms ji skiria ypatingą dėmesį. Baar tyrimai yra naujas kokybiškas istoriografijos ir politinės minties sąsajų tyrimų etapas, kuris rodo, jog nepakanka remtis senosiomis interpretacijomis, jas būtina peržiūrėti. Tokia peržiūra jau pradėta. Apie Daukantą kaip lietuvių respublikonizmo idėjų, būdingų LDK politinei minčiai ir istoriografijai, ypač Alberto Vijūko-Kojalavičiaus darbams, tęsėją naują publikaciją paskelbė Darius Kuolys⁴. Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti kaip politinės mąstysenos tradicijos atsispindi Simono Daukanto istoriografijoje ir kaip jos yra derinamos. Aiškinti Daukanto visuomenines-politines pažiūras vien Jeano Jacques'o Rousseau⁵ ar Johanno Gottfriedo Herderio įtaka nėra nei tikslu, nei pagrįsta, atsižvelgiant į šiuolaikines politinės minties tyrimo metodologijas bei naujausius politinės teorijos veikalus. Metodologine prasme straipsnyje remiamasi Kembridžo mokyklos (žymiausi atstovai – Johnas Pocockas, Quentin Skinneris, Johnas Dunnas) idėjų istorinės analizės principais⁶, t. y. itin atidžiai vertinamas istorinis intelektualinis kontekstas, kuriame buvo išsakyti vienokie ar kitokie Daukanto teiginiai. Intelektualinėje kūryboje išsakytos mintys laikomos nulemtomis ne individualios asmeninės išmonės ar atskirų pavienių autorių poveikio, o paaiškinamos pakankamai paplitusiomis intelektualų pažiūromis ir (ar) kitais idėjų raiškos kontekstais, tam tikrais idėjų kompleksais, kuriuos galima

² Dementavičius J. *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.

³ Baar M. *Historians and Nationalism: East-Central Europe in the Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press, 2010; Baar M. National Antiquities in East-Central Europe: Three Variations on a Leading Theme. In *Multiple Antiquities-Multiple Modernities. Ancient Histories in Nineteenth Century European Cultures*. Eds. G. Klaniczay et al. Frankfurt, New York: Campus Verlag, 2011, 163–184.

⁴ Kuolys D. Simonas Daukantas – „įspėjęs ateities dvasią“. *Liaudies kultūra*, 2018, nr. 4 (181), 24–32.

⁵ Usačiovaitė E. Simboliai Simono Daukanto veikaluose. *Sovijus. Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*, 2017, t. 5, nr. 1, 43.

⁶ Skinner Q. *Visions of Politics*, vol. 1: *Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002; Pocock J. G. A. *Political Thought and History: Essays on Theory and Method*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

vadinti paradigmomis ar tradicijomis. Taigi stengiamasi neprimesti tų intencijų ar reikšmių, kurių savo specifiniame istoriniame ir intelektualiniame kontekste rašęs autorius negalėjo turėti.

1. LIETUVIŲ RESPUBLIKONIZMAS

Simonas Daukantas domėjosi politikos teorija, šitai rodo ne tik jo studijos Vilniaus universiteto Politikos mokslų fakultete (jo pavadinimas Moralinių ir politinių mokslų, vėliau pakeistas į Teisės), bet ir jo skaitytos bei asmeninėje bibliotekoje turėtos šios srities knygos, pavyzdžiui, XVII a. anglų respublikonizmo teoretiko Algernono Sidney'aus, pasisakiusio apie absoliutinę monarchiją kaip didelį politinį blogį, nubausto už savo pažiūras mirties bausme ir turėjusio didelę įtaką vėlesnei anglų ir amerikiečių respublikonizmo minčiai, laikyto didžiu respublikonu kankiniu, darbo „Samprotavimas apie vyriausybę“ (1698) vertimas į prancūzų kalbą⁷. Sidney'us – anglų revoliucijos XVII a., siekusios įvesti respubliką, dalyvis, o Daukantas taip pat rinko ir kaupė duomenis apie Prancūzijos revoliucijos 1789 m. įvykius, kai buvo įvesta respublika ir panaikintos luominės privilegijos⁸. Daukantas rimtai domėjosi ir teisės teorija bei įvairiomis teisės šakomis, tad politikos ir teisės teorijos išmanymas atsispindi jo istorijos veikaluose. Juose vaizduojama lietuvių tautos ir lietuvių politinės bendruomenės istorija. Vadinamoji „praeties idealizacija“⁹, kuri matoma Daukanto istoriografijoje, yra ne grynai asmeninės kūrybinės ir patriotinės vaizduotės išdava, o remiasi to laikmečio politinės minties koncepcijomis. Lietuvių tauta vaizduojama kaip „tauta prie ginklų“¹⁰, kurios devizas – laisvė ir tėvynė („liuosybė ir tėvainė“). Lietuvių tauta gyvena harmonijoje su gamta, valdovai (didieji kunigaikščiai) renkami tautos ir veikia jos labui, atsižvelgdami į visuotinę valią¹¹. Senovės lietuvių tauta, prie kurios Daukantas priskiria visas baltų gentis, turėjo ne tik bendrą kalbą ir kultūrą, o ir bendrą politinę santvarką, respublikinę organizaciją.

Politinės bendruomenės laisvė yra esminė politinė vertybė, ji išreiškia respublikos esmę. Respublikoniškų vertybių prioritetą Daukanto istoriografijoje ypač rodo

⁷ Lebedys J. Simono Daukanto biblioteka. In Lebedys J. *Lituanistikos baruose*, t. 1: studijos ir straipsniai. Vilnius: Vaga, 1972, 317.

⁸ Repšys J. S. Daukanto pažiūros į istorinį procesą ir istorijos mokslo uždavinius. *LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Filosofija*, t. 3, 1963, 119.

⁹ Genzelis, B. Dėl praeties idealizavimo XIX a. pradžios Lietuvoje. *Problemos*, 1968, nr. 2, 77–85.

¹⁰ Baar M. *Historians and Nationalism*, 227.

¹¹ Trencsényi B., Janowski M., Baár M. et al. *A History of Modern Political Thought in East Central Europe*. Vol. I: *Negotiating Modernity in the "Long Nineteenth Century"*. Oxford: Oxford University Press, 2016, 189.

tai, kad priešpriešinant vertybes pabrėžiama, jog laisvė, o ne turtai ar ekonominė gerovė, buvo svarbiausia lietuvių politinės bendruomenės vertybė:

mylintys pervis savo liuosybę, kurios iki pat savo gyvos galvos neišsižadėjo ir nuo neprietelių iki paskuojo ją gyniojo kaipogi turtus, lobius, lepumą, noris viso pasaulio, per nieką turėjo, vieną tiktai savo liuosybę, kaipo lietos daiktą, godojo ir gerbė.¹²

Laisvę Daukantas priešpriešina turtingumui ne tik bendruomenės, bet ir individo lygmeniu: „kiekvienas velijos liuosas labiaus tyruose po lapine ar tarp žvėrių giriose gyventi, nekaip aukso rūmuose kosodamos vergauti“¹³. Senovės lietuvių kaip laisvę mylinčios ir asketiškomis būdo savybėmis pasižyminčių karių tautos aprašymas atitinka antikinės Spartos paveikslą¹⁴, ir tai ne atsitiktinumas, o teorinių prielaidų, pagal kurias rekonstruojama istorinė praeitis, pasirinkimas.

Klasikinis respublikonizmas rėmėsi prielaida, kad žmogus iš prigimties yra politinis gyvūnas, gebantis atskirti, kas yra teisinga ir neteisinga, gera ir bloga. Kartu žmogus geba nepasiduoti aistroms ir peržengti rūpesčio savo siaurais materialiais interesais ribas¹⁵. Senovės Romoje būti laisvu žmogumi reiškė būti individu, praktikuojančiu *liberalitas*, kas buvo suprantama kaip kilnus galvojimas ir elgesys bendrapiliečių atžvilgiu. Tokio elgesio priešingybė laikytas savanaudiškumas, ką romėnai vadino „vergiškumu“, t. y. elgesys, kuris apsiriboja tik savimi pačiu, savo nauda ir malonumais¹⁶. Klasikinio respublikonizmo pagrindinė vertybė – laisvė, tačiau „laisvės“ samprata buvo skirtinga, palyginti su šiuolaikiniu liberalizmu. Pasak kai kurių šiuolaikinės politikos teorijos autorių, liberalizmo atstovams laisvė yra grindžiama nesikišimu, kai klasikiniams respublikonams laisvė buvo grįsta nedominavimu, kuris reiškė kai ką daugiau nei tik teisę į pilietinį dalyvavimą ar demokratinį sprendimų priėmimą ir kuris pirmiausia saugojo individą nuo savavališko kišimosi į jo gyvenimą¹⁷. Kaip rašė Daukantas, „žmogus nori visados liuosu gyventi ir taip rėdytis, kaip tiktai jam gerai geriausiai būtų“¹⁸.

Daukantas mažai cituoja politikos ar teisės teorijos darbus, pavyzdžiui, jo darbuose visai nėra nuorodų į Rousseau ir tiesiogiai juo Daukantas nesiremia. Niccolò Machiavellį, kuris laikomas vienu iš klasikinio respublikonizmo atstovų greta

¹² Daukantas S. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių. In Daukantas S. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1976, t. 1, 473.

¹³ Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1. Vilnius: Vaga, 1995, 77.

¹⁴ Buckley I. *Retorikos tradicija XIX amžiaus lietuvių literatūroje*. Vilnius: Versus aureus, 2006, 123–124.

¹⁵ Rahe P. Antiquity Surpassed: The Repudiation of Classical Republicanism. In *Republicanism, Liberty, and Commercial Society 1649–1776*. Ed. D. Wootton. Stanford: Stanford University Press, 1994, 251.

¹⁶ Rosenblatt H. *The Lost History of Liberalism: From Ancient Rome to the Twenty-first Century*. Princeton: Princeton University Press, 2018, 9.

¹⁷ Pettit, P. *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*. Oxford: Oxford University Press, 1997, 5–10.

¹⁸ Daukantas S. Būdas, 561.

kitų Florencijos mąstytojų, Daukantas gerai žino, vadina jį „garsingu raštininku“, bet tiesiogiai pasiremia tik kartą¹⁹, nors respublikoniškų vertybių apmąstymais pasižyminti „Florencijos istorija“ buvo Daukanto asmeninėje bibliotekoje, kaip ir „Valdovas“²⁰. Machiavellio idėjų poveikis Daukantui gali būti atsekamas. Tarkim, Daukantas akcentuoja karinio pasirengimo per fizinį lavinimąsi ir grūdinimąsi svarbą ginant tautos laisvę. Būtent Machiavellis teigė, kad karinis lavinimas yra labai svarbus siekiant palaikyti pilietinę dorybę ir patriotizmą. Savo „Florencijos istorijoje“ ar „Valdove“ jis akcentavo samdinių kariuomenės trūkumus ir savos respublikos armijos privalumus²¹. Daukantas irgi pabrėžia šauktinių kariuomenės moralines nuostatas ir fizinį lavinimąsi nuo jaunų dienų tik tam, kad gerintų karinę parengtį, kaip itin svarbius veiksnius karyboje. Daukantas ne kartą pabrėžia, kad senovės lietuvių jaunuoliai nuo jaunų dienų įvairiai treniruodavosi siekdami būti gerais kariais: „jaunuomenė, atlikusi nuo darbo ar karių, tuojau kaip minavojau, viena raita, kita pėsčia grūmės giriose su meškomis, briedžiais, tauriais, šernais dėl to vien, idant būtų drąsiais bei kantriais vadinami“²². Įvairūs žaidimai esą buvo priemonė karinei parengčiai gerinti: „ritmuša buvo senovėj karės įrankis lietuvių jaunuomenės, kalnėnų ir žemaičių, kaipo visų didžiausia karės mokslinyčia, kaip tuojau regėsim, nesgi tuo mokės nuo pat mažų dienų, kaip gintis ir kaip neprietielių paveikti“²³.

Politinės idėjos į Daukanto tekstus atėjo ne iš vieno ar kelių autoritetų, atėjo nemaža dalimi ne per filosofų, o per kitų istorikų darbus. Kita vertus, jau nuo XVII a. vadinamoji neoromėniškoji politinė mintis buvo labai svarbi absoliutinės monarchijos nepripažinusių ar nuvertusių Šiaurės Europos valstybių (Lenkijos ir Lietuvos, Nyderlandų ir kurį laiką Anglijos) politinės savivokos dalis²⁴. Čia mums svarbiausia, kiek įvairios respublikoniškos idėjos atitinka tam tikrą intelektualinę tradiciją, prie kurios prisidėjo ne vienas autorius, ir kiek ta tradicija atsispindi Daukanto istoriografijoje. Dažniausiai Daukanto veikaluose minima vertybė yra laisvė („liuosybė“), t. y. pagrindinė respublikoniška vertybė. Jos minėjimo dažnis pateiktas 1 lentelėje.

¹⁹ Daukantas S. Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje. In Daukantas S. *Raštai*, t. 2. Vilnius: Vaga, 1976, 25.

²⁰ Lebedys J. *Ibid.*, 315, 317.

²¹ Mallett M. The Theory and Practise of Warfare in Machiavelli's Republic. In *Machiavelli and Republicanism*. Eds. G. Bock et al. Cambridge University Press, 1990, 174.

²² Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1, 85.

²³ Daukantas S. *Būdas*, 456.

²⁴ Pettit P. *On the People's Terms: A Republican Theory and Model of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 6.

1 lentelė. Sąvokos „laisvė“ vartojimo dažnis Daukanto istoriografijoje

„Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ (1822)	76 kartai
„Istorija žemaitiška“ (1834)	222 kartai
„Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ (1845)	32 kartai
„Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ (1850)	139 kartai

Laisvė dažniausiai įvardijama kaip tautos laisvė, dar yra apibūdinama ir kaip „senovės liuosybė“, „bočių prabočių liuosybė“, „aukso liuosybė“, o „Pasakojime apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ kaip „įgimta liuosybė“. Šie epitetai skirti dar labiau sureikšminti ir pabrėžti „laisvės“ vertybės svarbą. Galima palyginti su kitų bendruomenines vertybes reiškiančių sąvokų vartojimo dažniu, kuris yra aiškiai mažesnis (2 lentelė).

2 lentelė. Lietuvių ir žemaičių tautos vertybes reiškiančių sąvokų vartojimo dažnis „Darbuose senųjų lietuvių ir žemaičių“

„laisvė“	76 kartai
„kantrybė“	62 kartai
„drąsybė“	27 kartai
„narsybė“	22 kartai
„vienybė“	22 kartai

„Dorybės“ sąvoka, kurią irgi labai dažnai Daukantas vartoja, nenurodo vienos vertybės, nėra liaudies krikščioniškos etikos sąvoka²⁵, o politinės teorijos sąvoka ir, kaip jau yra nurodęs Dementavičius²⁶, pirmiausia nurodo politinę dorybę. Dorybė apima visą kompleksą politinių vertybių, iš kurių svarbiausios yra tėvynės meilė, ištikimybė respublikinei santvarkai, pagarba piliečių laisvei ir lygybei, teisingumo palaikymas ir kt.

Laisvė Daukantui yra neatsiejama nuo tėvynės meilės. Tai respublikonizmo tradicijai būdingas požiūris, tarkim, Rousseau laikė, jog meilė tėvynei yra vienintelis tikras politiškai sutelkiantis veiksnys, o valstybės valdymas iš esmės yra ne kas kita kaip „sielų valdymas“. Svarstydamas apie Lenkijos Konstituciją Rousseau teigė, kad „kiekvienas tikras respublikonas geria tėvynės meilę, t. y. įstatymų ir laisvės meilę, su motinos pienu“²⁷. Respublika, Rousseau supratimu, nėra daugumos valdžia, tai

²⁵ Žukas S. *Simonas Daukantas*. Kaunas: Šviesa, 1988, 106.

²⁶ Dementavičius J. *Ibid.*, 58.

²⁷ Garrard G. *Rousseau's Counter-Enlightenment: Republican Critique of the Philosophes*. Albany, NY: State University of New York, 2003, 62.

netgi nėra su monarchija ar aristokratija nesuderinama santvarka. Vienintelė respublikos prieštata yra tironija ar despotija, t. y. valdžia, kuri yra uzurpuota ir naudojama ne viešojo intereso labui. Valstybė tampa despotija, kai tam tikra jos piliečių grupė imama traktuoti nesąžiningai²⁸. Daukantas tą nesąžiningą traktavimą sieja pirmiausia su baudžiosios įvedimu. Būtent „svieto nuvergimas“ kartu su oligarchizacija, pilietinės moralės sužlugdymu, privedė prie lietuvių respublikos galo: „svietas nuvertas nebturėjo nei meilės dėl savo rėdos, nuo kurios nė nuo kur nė kokios pagalbos nebgavo, neigi savieip stiprybės“²⁹. Daukantui laisvė betgi nėra socialinės diferenciacijos nežinančių žmonių laisvė. Laisvę gali užlaikyti ir kunigaikščiai, ir diduomenė. Diduomenė lietuvių visuomenėje gana anksti atsirado, pirmą kartą socialinė lygybė truko tik trumpą laiką, tačiau diduomenė pasižymėjo pilietinėmis dorybėmis, t. y. veikė pirmiausia respublikos labui, o ne gindama savus interesus:

Pati diduomenė ne valgiu, ne gėriu, ne drabužiu įvairaudavo nuo kitų ūkėjų, bet kantrybe karėj, o dorybe ūkėj gėdė atsiženklinti, kaipogi tas diduomiu tevadinos, kurs karėj nepergalimu, o teisybės suole nepakukuliuojamu buvo. Negeidė senovėj Lietuvos diduomenė žibančių rūmų, nedidžiavos turtais, neteisingai nuo nabagų suplėštais, nesunkė vargdienių kruvinas ašaras, nelingavos karietose, polubiuose ir kituose gurbuose, bet atkaliai, dergiant bei speigojant, visuomet raita kariavo ar žygiavo; atlikusi nuo karių ar žygių, steigė visa to, ko ūkis stokojo.³⁰

Vėliau diduomenė „išlepo“, t. y. pasidavusi turtų kaupimo ir švaistūniško gyvenimo siekiams, nutolo nuo tarnavimo lietuvių respublikai ir rūpinimosi pirmiausia bendrąja gerove ir viešuoju interesu. Degradavo politinės respublikinės moralės požiūriu, virto į oligarchinę grupę. Korumpuota diduomenė, pasak Daukanto, „neb goda, neb garbe, neb didybe ir stiprybe savo ūkės, kaip senovėj kad rūpinos, nes tiktai skaniai valgyti ir nieko nedirbti už didybę ir godą sau turėjo“³¹. Tačiau diduomenė kaip atskiras visuomenės sluoksnis savaime nėra blogybė, tik būtina sąlyga, kad diduomenė nesivaiko turtų, yra išsimokslinusi, užima patikėtas pareigas ir jomis nepiktinaudžiauja, neišnaudoja kitų žmonių ir dirba bendro intereso labui.

Klasikinio respublikonizmo požiūriu laisvės idėja yra esminė, tačiau laisvė turi būti suprantama kaip tai, kas yra nepriklausoma vien nuo privačios valios, o yra bendruomenės laisvė. Tik respublika gali užtikrinti tikrąją laisvę, nes ji reiškia ne tiek individo suvaržymų nebuvimą, o aktyvią tarnybą bendruomenės labui³².

²⁸ Viroli M. *Jean-Jacques Rousseau and the "Well-Ordered Society"*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, 163.

²⁹ Daukantas S. Būdas, 641.

³⁰ Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1, 82.

³¹ Daukantas S. Būdas, 640.

³² Pagden A. *The Languages of Political Theory in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, 10.

Daukantui tautos laisvė yra pirmesnė nei individo, kai iškyla grėsmė gyvybiškai svarbiems bendriems interesams, rašydamas apie vieną lietuvių tautai, pasak jo, priskirtiną giminę, jis teigia, kad jai „gyvyba kelių žmonių buvo nieku prieš liuosybę visos giminės“³³.

Daukantui laisvės ir laimės užtikrinimo garantas taip pat yra socialumas, žmonių poreikis kooperuotis, ką jis pabrėžia, pavyzdžiui, savo Robinzono vertimo prarmėje³⁴, nors taip pat ir istorijos darbuose kalbėdamas apie žmonijos istorinės genezės aspektus. Stipraus socialumo sampratą, kur socialumas aiškinamas kaip istorinis reiškinys, gimstantis iš izoliuotų individų prigimtinio poreikio bendrystei dėl išlikimo, Daukantas tikėtina perėmė iš prigimtinės teisės teoretiko Samuelio Pufendorfo, kuris ją plėtojo³⁵, nes Daukanto bibliotekoje buvo Pufendorfo darbų³⁶. Visiškai aiškiai Daukantas seka Pufendorfu dėstydamas apie privačios nuosavybės kilmę. Tas aiškinimas yra priešingas nuosavybės kildinimui iš sutartinių santykių. Pasak Pufendorfo, iš pradžių nebuvo nuosavybės teisių, jos atsirado vėliau tuo pagrindu, kad jokia šeima ar individas negalėjo pretenduoti į daugiau nei jam reikėjo išsilaikyti. Žemės nuosavybės atžvilgiu tai reiškė, kad individas ar šeima galėjo pretenduoti tik į sklypą, kurį pajėgė apdirbti³⁷. Tai visiškai tie patys teiginiai, kuriuos išsako Daukantas:

Pirma žemė, arba gruntas, visuomenis buvo, ir, kurs kame buvo pragyvenęs, girus vidury namą sau pastrūnijęs, dirvas apsukui praplėšęs ir pievas praskynęs, tas tokį savo gyvenimą ir gruntą, tam gyvenimui priderantį, turėjo už savo veldėmę ir galėjo kaip tinkamas dovanoti kaip kokį daiktą, kurį būt savo nuopelnu įgijęs.³⁸

Daukantas senovės lietuvių laisvei priskiria ir „tacitiškos laisvės“, kaip archetipinės proistorinės visuomenės laisvės, bruožus. Tacitas aprašė senovės germanų visuomenę, ypač akcentuodamas jų laisvės meilę, pirmąją respublikoniškumą. „Tacitiškos laisvės“ *topos* labai išplito, kai istoriografijoje itin pradėta domėtis istorinėmis ištakomis, etnogenezės laikotarpiu. Vienas iš pirmųjų istorikų, kuris XVIII a. įvedė tacitiškos laisvės bruožus kaip pirmąją danų tautos apibūdinimą, buvo šveicarų istorikas Paulis Henris Mallet³⁹. Daukantas gerai žinojo ir rėmėsi Mallet istorijos veikalais. Į tacitišką laisvės supratimą Daukantas įtraukia gimtosios kalbos elementą pasiremdamas Herderiu, bet daugiausia įvairių kalbos istorijos tyrinėtojų,

³³ Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1, 171.

³⁴ Daukantas S. *Vertimai ir sekimai*. Vilnius: Vaga, 1984, 213.

³⁵ Hont I. *Jealousy of Trade: International Competition and the Nation-State in Historical Perspective*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2005, 42.

³⁶ Lebedys J. *Ibid.*, 137.

³⁷ Hont I. *Ibid.*, 178.

³⁸ Daukantas S. *Būdas*, 572.

³⁹ Baar M. National Antiquities in East-Central Europe, 171–172.

kalbininkų darbais. Kalbos meilę, kaip ir tėvynės meilę, lietuvių ir žemaičių tautos istorikas laikė laisvės (bendruomenės laisvės) sudėtine dalimi. Gimtoji kalba ir jos puoselėjimas, panašiai kaip ir tėvynės laisvės gynimas, realizuoja prigimtinę teisę.

2. RESPUBLIKONIZMAS IR VERSLUMAS: PRIEŠTARA BEI DERMĖ

Klasikinio respublikonizmo požiūriu turtai ir prabanga yra nesuderinami su respublika, nes sukuria pavojingą nelygybę. Be to, vertimasis komercija nukreipia piliečius nuo rūpinimosi viešuoju gėriu į išimtinį dėmesį savo privatiems reikalams. Klasikiniai respublikonai nekentė modernios komercinės visuomenės lygiai tiek, kiek jie nekentė karališkosios vienvaldystės⁴⁰.

Gerai Daukanto žinomas Algernonas Sidney'us laikėsi nuomonės, kad „pinigų darymas“ gadina žmones, finansinis perteklius reikalingas tik kariuomenės ir apskritai gynybinio pajėgumo stiprinimo išlaidoms⁴¹. Turtingumas, pasak Rousseau, žalingas kaip toks, turtingas neturėtų būti nė vienas respublikos pilietis, o prekyba su užsieniu turi būti ribojama, nes ji veda prie korupcijos. Kaip Rousseau perspėjo, rašydamas savo Korsikos Konstitucijos projektą, bet koks prekybos suklestėjimas veda į tai, kad „tampa neįmanoma sutrukdyti destruktivioms ydoms persmelkti tautą“⁴².

Rousseau siūlė korsiokiečiams sostinę įkurti kuo toliau nuo jūros, kad joje būtų galima išlaikyti paprastą ir prekybos nežalojamą gyvenimo būdą⁴³. Rousseau gilinosi ir į politinės korupcijos, sugedimo problematiką, ją nagrinėdamas pasikartojančio ciklo perspektyvoje, nepriklausomai nuo politinės santvarkos formos. Teisėta vyriausybė, pasak Rousseau, gali būti sukurta tik piliečių laisvu ir laisvatorišku susitarimu. Jei susitarimą sudarančios pusės yra ekonomiškai nelygios, žlunga ir jų teisinė lygybė⁴⁴. Tai yra argumentai už turtinės diferenciacijos suvaržymus ir apribojimą siekiant išsaugoti respublikoniškas vertybes. Daukantas taip pat pabrėžė senovės lietuvių neturtą kaip kontrastą jų narsai ir pasiryžimui ginti laisvę ir tėvynę, kas rodo, kad neturtingą tautą daug sunkiau pavergti. Nesaikingas turtų siekis atima laisvę, o neturtas ją sustiprina. Iš to išplaukia ir tai, kad vergovė

⁴⁰ Dijn A. de. *French Political Thought from Montesquieu to Tocqueville: Liberty in a Levelled Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 12.

⁴¹ West T. G. Foreword. In Sidney A. *Discourses Concerning Government*. Indianapolis: Liberty Fund 1996, <<http://oll.libertyfund.org/titles/223>> [žiūrėta 2018 10 24].

⁴² Garrard G. *Ibid.*, 64.

⁴³ *Ibid.*, 58.

⁴⁴ Hont I. *Politics in Commercial Society: Jean-Jacques Rousseau and Adam Smith*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2015, 71.

išsivysčiusiose visuomenėse yra stabilesnė ir tvirtesnė. Daukanto pozicija dėl turtinės nelygybės kaip grėsmės respublikinei santvarkai yra artima Rousseau, ypač kai Daukantas kalba apie seniausią istorijos tarpsnį. Motiejus Lozoraitis „Varpe“ 1893 m. aptardamas „Būdą senovės lietuvių“ atkreipė dėmesį į Daukanto teiginius, kad kai senovės lietuviai gyveno miškų apsuptyje, jie esą ilgai specialiai neplėtė savo dirbamų žemių, nes nenorėjo turtinės nelygybės didėjimo, taip pat kad vis labiau rūpindamiesi žemės ūkiu, neatprastų nuo karybos, kuri buvo reikalinga kaip apsigynimo nuo priešų garantas⁴⁵. Tai iš tikro ne pernelyg didelis senovės lietuvių racionalumo sureikšminimas, kaip atrodė Lozoraičiui, o respublikinių vertybių iliustracija, turėjusi rodyti senovės lietuvių artimumą Spartai ar kitoms antikinėms politinėms bendruomenėms. Prekybos vaidmenį vertindamas Daukantas visgi laikosi kitokio požiūrio nei Rousseau, jis pats asmeniškai gyveno dideliuose miestuose uostuose (Rygoje, Peterburge) ir jo istoriografijoje matyti žavėjimasis miestais (ypač prie jūros) ar miesteliais kaip amatų ir prekybos centrais. „Istorijoje žemaitiškoje“ Daukantas teigia, kad miestai ar miesteliai kaip prekybos centrai kitados klestėjo Žemaitijoje:

Žemaičiuose pačiuose kitą kartą prekyba klestėjo, jei jų miestai, arba pilys, tai yra: Varnių, Palangos, Kretingos, Skuodo, Joniškio, Šeduvos, Šiaulių, Raseinių, Kėdainių, turėjo savo magdeburiją ir ypatingus miestvaldžius, savo dirvas, pievas, girias, ganyklas, savo sūdus, savo rotužes ir pilies, kurių šiandien dar kame ne kame iros tebriogso.⁴⁶

Daukantas ypač domėjosi LDK miestų ir miestelių raida, tai rodo jo parengtas ir rankraštiniu likęs miestų privilegijų išrašų iš Lietuvos Metrikos rinkinys, kuriame surinktos privilegijos, susijusios su 162 LDK miestais⁴⁷. Robinzono istorijos sekime Daukantas taip pat skiria dėmesį miestams prie Baltijos jūros, Daukanto herojus Rubinaitis Peliūzė reiškia meilę Palangos ir Klaipėdos uostams⁴⁸. Apskritai pažymėtina, kad toks literatūrinis herojus kaip Robinzonas Krūzas, vadinasi, ir jį sekant sukurtas personažas (Rubinaitis Peliūzė) savaime yra komercialistinės tradicijos herojus, nes jo nuotykių kontekstą sudaro jūrininkystės ir jūrinės prekybos bei kolonizacijos procesai. Įsikūręs negyvenamoje saloje Robinzonas pats tampa kolonizatoriumi.

Daukantas Lietuvos istorijoje rodo didžiulę prekybos ir amatų, apskritai verslumo svarbą. Laurinaitis, pirmasis įvertinęs Daukanto dėmesį verslumui, netgi

⁴⁵ [Lozoraitis M]. Simano Daukanto „Būdas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių“. *Varpas*, 1893, nr. 11, 170.

⁴⁶ Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1, 127.

⁴⁷ Kiaupa Z. Simono Daukanto parengti Lietuvos Metrikos medžiagos rinkiniai. In *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 5: *Simonas Daukantas*. Vilnius: Viltis, 1993, 115.

⁴⁸ Lamanauskaitė Geriguis L. Discovering the Lithuanian Reinscription of *Robinson Crusoe*: A Literary Construct of Nineteenth Century Cultural, Political and Historical Discourses in Lithuania. *Lituanus*, 2008, 54 (2).

pavadino jį Vileišio prototipu⁴⁹. Daukanto pažiūras veikė komercialistinė politinio mąstymo tradicija, kuri, kaip yra nustačiusi Baar, Daukanto buvo perimta pirmiausia per Göttingeno istorijos mokyklos atstovų (Arnoldo Hermanno Ludwigo Heereno, Ludwigo Albrechto Gebhardi'io, Augusto Ludwigo von Schlözerio) darbus⁵⁰. Šių istorikų knygas Daukantas buvo įsigijęs greičiausiai jau gyvendamas Rygoje ir turėjo savo asmeninėje bibliotekoje⁵¹. Juos labai vertino Daukanto istorijos profesorius Vilniaus universitete Ignas Onacevičius, pabrėžęs būtinybę peržengti paprasto chronologinio įvykių dėstymo istoriografinę praktiką⁵². Göttingeno universiteto mokslininkai apskritai daug prisidėjo prie politikos mokslo (vok. *Staatswissenschaften*) plėtros, taip pat pasitarnavo kaip škotų ir anglų politinės teorijos teiginių perdavėjai bei skleidėjai vokiečių kalba. Šio universiteto atstovai išpopuliarino Rytų Vidurio Europos šalyse britiškos universalios istorijos žanrą⁵³. Komercialistinė politinio mąstymo tradicija buvo Daukantui žinoma ir iš politekonomijos idėjų, dėstytų Vilniaus universitete prof. J. Znoskos, kuris išvertė ir lenkų kalba paskelbė Adamo Smitho „Tautų turtą“. Komercialistinę politinio mąstymo tradiciją apskritai veikė vadinamosios škotų Apšvietos autoriai, o bene ryškiausiai Smithas, klasikinės politinės ekonomijos pradininkas. Reikėtų taip pat nepamiršti, kad Onacevičius savo paskaitose Vilniaus universitete akcentavo, jog nepakanka tirti grynai politinę istoriją, nes išsivysčiusi ekonomikai ji irgi tapo pagrindiniu istorijos tyrinėjimo objektu⁵⁴. Šis požiūris turėjo daryti poveikį Daukantui.

Tėvynės meilės (arba politinės dorybės) pagrindinės sudedamosios dalys, kurias galima išskirti remiantis Daukanto darbais (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Tėvynės meilės sudedamosios dalys Daukanto veikaluose

Gynimas nuo priešų
Tėvynės neapleidimas, neemigravimas
Teisės viršenybės ir įstatymų laikymosi gerbimas
Nepakanta korupcijai
Mokymasis ir lavinimasis siekiant įgyti amatui ar verslui reikalingų įgūdžių
Ūkininkavimas, jo tobulinimas
Vertimasis amatais, pramone
Vertimasis prekyba

⁴⁹ Laurinaitis V. S. Daukanto „Darbai senųjų Lituvių ir Žemaičių“ 1822 m. ir to veikalo reikšmė. *Darbai ir dienos*, 1936, t. 5, 296.

⁵⁰ Baar M. *Historians and Nationalism*, 123–124.

⁵¹ Biržiška M. Simono Daukanto biblioteka. In *XXVII knygos mėgėjų metraštis*. Kaunas: XXVII knygos mėgėjų draugija, t. 2, 1937, 61, 65.

⁵² Šidlauskas A. *Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1986, 79.

⁵³ Trencsényi B. *Ibid.*, 103.

⁵⁴ Šidlauskas A. *Ibid.*, 84.

Pusę tėvynės meilės dedamųjų sudaro su verslumu tiesiogiai susiję dalykai, o kitą pusę – respublikoniškos vertybės. Respublikonizmas gali būti supriešintas su komercializmu, kuris orientuojasi į individualią gerovę. Individualios ekonominės gerovės ir tėvynės meilės konfliktas ryškėja Daukantui aptariant nuostatą, kad ir skurdžiai gyvenant reikia gyventi tėvynėje, o ne kitoje šalyje, kur būtų lengviau gyventi. Šiuo atveju Daukantas aiškiai renkasi klasikinio respublikonizmo poziciją. Jis išraiškingai pasisako prieš lietuvių emigraciją:

Tėvainę bei gimtuvę savo didžiai mylėjo ir niekuomet jos nenutauto, užklydusių lietuvių bei žemaičių svetimuose kraštuose negalėjo tenai privilti nei svetimos linksmybės, nei gražybės, nei aukšti rūmai, nei turtai, <...> atkaliai nemylinčių savo kraštą ir po svietą klajojančių didžiai neapvežėjo ir nekentė: kaipogi šiandien dar žodžiai sakomi: svieto pereiva, šalaujas, šaldra yra lietuviui ir žemaičiui visų didžiausia negarsma.⁵⁵

Visgi tam tikrais atvejais Daukantas emigraciją pateisina, t. y. kada ji pasireiškia dėl socialinės-ekonominės spaudos (baudžiavinių išnaudojamų valstiečių bėgimas į Kuršą).

Asmens laisvė atsiranda iš dalies dėl respublikos. Daukantas visokią vergystę, kaip specifinę jos formą įvardydamas ir baudžiąvą, kritikuoja. Kodėl? Nes ji sunaikina ne tik pilietinį aktyvumą, bet ir ekonominį verslumą. Sunaikina ne tik bendruomenės, bet ir asmens laisvę. Asmens laisvę užtikrina ne tik lygios politinės teisės respublikoje, bet ir švietimas bei verslumas. Užtikrina ne tik įtraukimas į bendruomenės reikalus ir pilietinis aktyvumas, bet ir veiklos, individualaus gyvenimo kelio apribojimų nebuvimas. Baudžios įvedimas prisidėjo prie lietuvių respublikos žlugimo, nes dalis žmonių buvo nušalinti nuo politinių reikalų, kita vertus, baudžios įvedimas paneigė daugeliui žmonių jų individualią asmens laisvę, prilygino tuos žmones gyvuliams, kaip dažnai kartoja Daukantas. Labai svarbu konstatuoti, kad būtent Daukanto baudžios kritikoje taip pat matome specifinį respublikonizmo ir komercialistinės tradicijos požiūrio derinimą. Čia reikia pasakyti, kad šios dvi tradicijos XVIII a. daug kur Europoje gyvavo greta, t. y. buvo priešingos viena kitai, nes reiškė nuolatinę dorybės ir laimės priešstatą⁵⁶. Politinėje mąstysenoje ši prieštata reiškėsi visuomenės kaip gėrybių gamybos ir sklaidos organizacijos konfliktas su visuomene, kaip moralinių asmenybės saitų puoselėtoja⁵⁷. Daukantui svarbi tiek bendruomenės, tiek individuali laisvė. Daukanto pažiūros į individo laisvę atitinka, tarkim, Sidney'aus nuomonę, kad individo laisvė susideda iš nepriklausomybės nuo bet kokio kito individo valios, verčiančios elgtis pagal

⁵⁵ Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1, 78.

⁵⁶ Pocock J. G. A. *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton: Princeton University Press, 1975, 503.

⁵⁷ *Ibid.*, 501.

ją⁵⁸. Individualios laisvės kaip laimės siekimo įgalinimo ir galimo jos suderinimo su bendruomenės laisve garantas yra galimybių šviestis sudarymas ir naujovėms palanki visuomenės nuomonė – Daukantas „Būde“ kalba apie lietuvių išradėjus, duoda pavyzdį apie savamokslį lietuvi dailidę Mančį, kuris norėjo padaryti savaeigį vežimą, tačiau niekas jo nepalaikė, sukritikavo pačią idėją, o panašią idėją esą vėliau įgyvendino anglai⁵⁹. Švietimo reikšmę Daukantas iliustruoja Antikos pavyzdžiais, pasak jo, „Atėnai ne dėl to vien yra garbinami, jog Kserkso galybę sutrėmė, bet jog iškala [mokykla] buvo gudrybės viso svieto“⁶⁰. Pirmasis lietuvių istorikas retai pripažįsta lenkų civilizacinį pranašumą prieš lietuvius, vienas tų retų atvejų, kai jis pažymi, kad lenkai turėjo pranašumą švietimo srityje iki Lietuvos krikšto:

lenkai jau toj gadynėj turėjo universitetą, arba aukštąją mokslinę, Krokuvoj ir daug kitų iškalų savo žemėj, didi daugybė ūkėjų mokėjo skaityti, rašyti ir įvairiomis svetimomis kalbomis kalbėti. Kad tuo tarpu Lietuvoj nė kokios iškalos [mokyklos] nebuvo.⁶¹

Būtent dėl lietuvių išsilavinimo ir išsilavinusių žmonių stokos, pasak Daukanto, lietuviai pateko vis didesnėn lenkų įtakon po Lietuvos krikšto⁶².

3. POLITINĖ GALYBĖ KAIP EKONOMINIŲ INTERESŲ UŽTIKRINIMO ĮRANKIS

Politinė Lietuvos galybė Daukantui svarbi pirmiausia tuo, kad padeda išsaugoti ir apginti ne tik laisvę, bet ir verslių piliečių interesus. Kita vertus, verslas ir prekyba yra tautos galios sudėtinė dalis: „Platumas ir didumas prekybos rodo didumą ir platumą pačios tautos, kuri prekioja.“⁶³ Daukantas prekybos reikšmę politiškai organizuotai bendruomenei pabrėžia ne kartą ir ne kelis, galima sakyti, ištiesai. Tarkim, tvirtindamas, kad

žinoma yra alvienam, jog prekyba taip yra reikalinga ūkėj, kaip jei kraujas žmogaus kūne dėl jo gyvybos, kaipogi žmogus prekiodamas tankiose kelionėse daug pritiria, sueina į pažines su svetimomis tautomis, regi jų ūkės rėdą ir apsiėjimus. Kur dėtų šiandien artojas savo grūdus, jei nebūt prekiotojū, kas juos perkaš ir į svečią šalį leidžiaš? Ką darytų kalvis, nukalęs dalgį ar peilį, jei jis nerastų, kas juos perkaš ir leidžiaš ten, kur jų neturi?⁶⁴

⁵⁸ Brugger B. *Republican theory in political thought: virtuous or virtual?* Houndmills, Basingstoke: Macmillan, 1999, 41.

⁵⁹ Daukantas S. Būdas, 480.

⁶⁰ Daukantas S. Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių. In Daukantas S. *Raštai*, t. 1. Vilnius: Vaga, 1976, 36.

⁶¹ Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 2, 151.

⁶² Žukas S. *Ibid.*, 64.

⁶³ Daukantas S. Būdas, 617.

⁶⁴ Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1, 519.

Prekyba, pasak Daukanto, buvo Lietuvoje išvystyta nuo labai senų laikų, palai-kyti ryšiai su senovės Graikija ir Roma. Daukantas aprašo ir prekybą gintaru, rem-damasis Antikos autorių duomenis, smulkiai apibūdina gintaro prekybos kelius, taip pat pamini poetišką Ovidijaus gintaro kilmės apibūdinimą, kad gintaras – tai suakmenėjusios medžių ašaros⁶⁵. IX a. esą klestėjo lietuvių jūrinė prekyba su Bir-kos, Sigtunos, Hedeby miestais Skandinavijos šalyse. Bet XII a. pabaigoje – XIII a. pradžioje vokiečių pirkliai ėmė kontroliuoti Vakarų prekybos kelius, kad užsitik-rintų prekybos monopolį, įkūrė tokius miestus kaip Rygą, Karaliaučių, Klaipėdą ir kitus uostus prie Baltijos jūros. Lietuviai išlaikė vienintelį Šventosios uostą ties Palanga. Užkariautojai vokiečiai ne tik reikalavo prekes iš dar neužkariautų žemių tiekti jiems kaip prekybos tarpininkams ir taip diktavo savo kainas, negana to, užkariauose teritorijose iš viso uždraudė nevokiečiams kurtis miestuose ir verstis prekyba bei amatais:

užgynė lietuviams ir žemaičiams perkrikštams ne vien miestuose gyventi, bet karčemi-nykais ir gspadinykais bebūti, todėl Rygoj, Karaliaučiuj, Klaipėdoj, Liepojoj nė vieno lietuvių žemaičio iki šiai dienai nėra regėti prekėju ar dailide, kaip tiktai vieni prašaleičiai vokyčiai; kaipogi lietuviai ir žemaičiai, gyvendami miestuose, galėtų įturtėti ir su sveti-momis giminėmis įsipažinti ir kokia dingsčia patrakti ir vokyčius išvaryti, todėl didysis mistras Foichtvangelas taip parėdė, jog jie nieko nežinotų ir nemokėtų bei kaimuose gyvendami žemę artų, vokyčius miestuose penėtų ir jiems vergautų.⁶⁶

Užtat lietuviai turėjo ieškot kompensacijos ir prekybą plėsti į Rytus. Tokią kom-pensaciją užtikrino Lietuvos politinės galios (valstybės) plėtra į rytines žemes⁶⁷.

Lietuvių prekyba vėl ėmė augti XIV a. pradžioje, kai pradėjo plėstis lietuvių valdoma teritorija Rytuose. Gediminui prijungus prie Lietuvos žemes iki Juodosios jūros išsiplėtė prekyba, kuri ir toliau augo kartu su Lietuvos galybe nuo Žalgirio mūšio 1410 m. iki 1561 m., kai Livonijos ordinas pasidavė Lietuvai. Lietuvos impe-rijos plėtrą, taigi, Daukantas vertina vien tik pozityviai, kas primena jo autoritetų respublikonizmo minties srityje – Sidney'aus ir Machiavellio – požiūrį, kad karinis pasirengimas ir užkariavimų politika stiprina respublikoniškąją dorybę⁶⁸. Daukan-tas išsako priekaištus diduomenei, kuri XVII a. nesirūpino reikiamai apsaugoti, kad valstybės teritorijos nemažintų Švedija ir Turkija, taip siaurindamos galimybes lietuvių prekybai:

⁶⁵ Baar M. *Historians and Nationalism*, 229.

⁶⁶ Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1, 507.

⁶⁷ *Ibid.*, 126, 507; Daukantas S. *Būdas*, 630.

⁶⁸ West T. G. *Ibid.*

Lietuvos didžturčiai, ištižę lepume, nei godos beturėjo, nei gėdos besibijojo, ir visa tas pakenciamu dar jiems rodės. Nesgi probočių savo veikalus seniai buvo užmiršę ir nebsirūpino daugiau nei žuvėdų, nei turkų nuo savo rubežių atitolinti ir liuosą kelią savo prekybai atidaryti.⁶⁹

Prekybos nuosmukis eina lygiagrečiai su politiniu nuosmukiu, tiksliau, veiklumo rūpinantis šalies saugumu ir gynyba nuosmukiu. Priežastys irgi bendros – socialinė priespauda ir dėl turtų koncentracijos iškilusi oligarchija. Svarbu atkreipti dėmesį, kad dėl Lietuvos galios nuosmukio ar netgi dėl socialinės priespaudos ir socialinės neteisybės Lietuvoje išgalėjimo Daukantas nesuverčia visos atsakomybės išorės jėgoms, o daugiau mato vidines priežastis. Baudžiava kaip socialinės priespaudos ir ekonominio išnaudojimo sistema negalėjo būti perspektyvi, ji neišvengiamai vedė prie politinio nuosmukio ir nepriklausomybės praradimo.

Simonas Daukantas – aiškus merkantilizmo šalininkas, kaip vieną iš šalies nuosmukio XVII–XVIII a. priežasčių nurodo vietinės gamybos (įmonių) plėtojimo iniciatyvų stoką ir vietos gaminių vartojimo mažėjimą, kai tuo metu buvo didinamas importas iš užsienio⁷⁰. Kaip jau yra konstatavęs Vytautas Merkys, Daukantas kone visas savo ūkinių patarimų knygeles leido ne tik siekdamas išmokyti žemdirbius auginti mažiau žinomas kultūras, bet ir norėdamas paskatinti užsiimti specializuotu prekinio ūkiu⁷¹, t. y. norėdamas paskatinti plėtoti smulkia prekybą. Kita vertus, pasak Petro Šalčiaus, savo ūkinių patarimų knygelėse Daukantas pasiūlė daug agrotechninių naujovių, susijusių su laukų įdirbimu, tręšimu, ganyklų plėtimu ir pan.⁷²

Dar vienas savitas ir prieštaravimus slepiantis respublikonizmo ir komercializmo derinimo pavyzdys, kurį jau specialiai aptarė Baar – tai Amerikos atradimo traktavimas Daukanto istoriografijoje. Viena vertus, klasikinio respublikonizmo požiūriu Amerikos atradimas ir prekyba su naujuoju pasauliu reiškė turtų didėjimą Europos šalyse, o kartu prabangos ir švaistūniško gyvenimo sukeltą degradaciją. Daukantas su Amerikos atradimo sukeltu grūdų, medienos ir kitų prekių poreikio augimu siejo baudžiavos plitimą. Tačiau, kita vertus, jis pozityviai vertino Lenkijos ir Lietuvos vasalo Kuršo kunigaikščio prekybinę politiką su Amerika ir jo įsteigtas kolonijas⁷³, kur esą šalia latvių įsikūrė ir lietuvių pabėgėliai valstiečiai, sprukdami nuo baudžiavinių prievolių: „ir taip lietuvių giminės yra jau ir Amerikos svieto“⁷⁴. Taigi prekyba su Amerika yra blogai, jei ji tarnauja turtams kaupti ir prabangiam

⁶⁹ Daukantas S. Būdas, 643.

⁷⁰ *Ibid.*, 639.

⁷¹ Merkys V. Simonas Daukantas. Vilnius: Vyturys, 1991, 138.

⁷² Šalčius P. *Ekonominės minties vystymasis Lietuvoje bendrame buvusios respublikos ideologiniame fone*. Mašinraštis. Vilnius, 1957, 97–98.

⁷³ Baar M. *Historians and Nationalism*, 229.

⁷⁴ Daukantas S. Būdas, 644.

gyvenimui, bet jei neina kartu su socialine spauda ir išnaudojimu („svieto nuvergimu“ Daukanto žodžiais), tai yra gerai. Prekyba nyko, pasak Daukanto, ir dėl jėzuitų veiklos, iš Lietuvos miestų pabėgo liuteronais tapę vokiečių pirkliai, kad jėzuitai neatverstų jų į katalikybę⁷⁵. Aiškiai neigiamai vertindamas Daukantas komentuoja ir XVII a. įvestą įstatymą, atimantį bajorystę iš mieste gyvenančio ir prekyba besiverčiančio kilmingojo⁷⁶. Paskutinį Lietuvos prekybos plėtros blykstelėjimą Daukantas sieja su pastangomis XVII a. pabaigoje rekonstruoti Šventosios uostą ir per jį stiprinti ryšius su Anglija. Vėliau įsigali aiškaus prekybinio nuosmukio periodas kartu su valstybės byrėjimu. Ekonominių reformų imtasi tik į XVIII a. pabaigą, kada, pasak Daukanto, „jau nebebuvo laiko“⁷⁷.

4. RESPUBLIKA IR TAUTA: KULTŪRINĖS SAVASTIES LAISVO VYSTYMO REIKŠMĖ

Daukantas iškėlė savos kalbos ir etninės kultūros reikšmę, remdamasis Herderio ir ypač savojo meto kalbininkų veikalais. Kultūrinės savasties puoselėjimo ir vystymo laisvė jam yra labai svarbi. Verslumą primena laisvės užsiimti kūrybine veikla nurodymas, o kultūrų lygybės iškėlimas – savotiškas kultūrinis respublikonizmas. Tačiau Daukantui yra svarbi ne tik kultūrinė, bet ir politinė Lietuvos tradicija, pakilusi, o vėliau smukusi politinė galybė, Lietuvos vardo, karinių-politinių laimėjimų garbė ir žinomumas kitose šalyse: „Vienok garbė lietuvių tose karėse kas dieną didinos, kurių vardas visame pasauly gaudė, o narsybė ne vien Prancijoje, Anglijoje, Italijoje, bet jau tolimuose tyruose Azijos minavojama buvo.“⁷⁸

Politinė Lietuvos galia Vytauto laikais Daukantui yra svarbi, reikšminga, pamokoma:

Pergalės Vytauto ne vien pačioj šiaurėj, bet rytuose ir vakaruose sklyduro; kas aprašys tos galdynės galybę Lietuvos ūkės, kurios rubežius nuo Žemaičių jūros iki Juodosios jūros ir Dunojaus upės tęsės, į rytus lig upės Dono ir Ugros, į vakarus antrapus Drohičino ir Belsko bengės; viso to krašto Vilnius buvo buveinė. Nebuvo toj galdynėj nei karingesnės, nei stipresnės, nei garsesnės lietuvių tautos.⁷⁹

Itin svarbi Daukantui yra istorinės Lietuvos teritorija su ją žyminčiais natūraliais vandens telkiniais, į jūras įtekančiomis upėmis, „lietuvių pasvietis“, kaip tai

⁷⁵ *Ibid.*, 646.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1, 635.

⁷⁹ *Ibid.*, t. 2, 134.

įvardijama „Pasakojime apie veikalus lietuvių tautos senovėje“. Daukantas su aiškiu pasididžiavimu plėtoja aprašymą apie Lietuvos valstybės didžiulę teritoriją Vytauto laikais:

Kas aprašys tos gadinės galybę Lietuvos, kurios rubežius nuo Žemaičių jūros iki Juodosios jūros ir Dunojaus upės tęsės, nuo saulėtekio upės Donas ir Ugra buvo Lietuvos rubežiais, nuo vakarų buvo rubežius Lietuvos anapus Drohičino ir Belsko. Viso to pasviečio Vilnius buvo buveine. Nebuvo nei stipresnės, nei garsesnės, nei karingesnės ūkės toj gadinėj, kaip lietuvių tauta.⁸⁰

Daukantas skiria etninį-kultūrinį ir politinį-teritorinį lietuvių tapatumą, tačiau negriežtai, palikdamas galimybę skirtingomis proporcijomis sulieti į vieną visumą abu tapatumus. Daukanto Lietuvos nacionalinės teritorijos reikšmės iškelimas taktikai ir pagrįstai kai kurių tyrinėtojų⁸¹ yra gretinamas su Zacharijaus Topelijaus požiūriu, kur itin akcentuojama Suomijos nacionalinės teritorijos reikšmė. Teritorija kaip tautos gyvenimo erdvė tampa tautinio politinio-kultūrinio tapatumo elementu, jame etnokultūrinis pradai dar nėra dominuojantis, nors ir išryškėja. Valstybė Daukantui yra nebūtinai etniškai vienybė. Tad gali egzistuoti politinė sąjunga gerbiant partnerių kultūrinę autonomiją, taip Daukantas interpretuoja lietuvių ir gudų politinę sąjungą LDK, kuri esą buvo grįsta partnerių kultūrine autonomija. Gudais Daukantas vadina visus slavus, kartais taip įvardija ne tik lenkus, mozūrus, rusus, bet ir baltarusius bei ukrainiečius. Jis rašo, tarkim, apie Gedimino pažadą išlaikyti gudų kalbą prijungus Kijevo ir kitų Rytų slavų žemes prie LDK⁸². Gudų krikščioniškos tikybos ir kalbos išlaikymą pagoniškos Lietuvos valdžioje kaip kultūrinės autonomijos gerbimo pavyzdį Daukantas primena ir toliau: „lietuviai nuo neatmenamų laikų, noris patys pagonys, vienok krikščionis gudus taupė ir gerbė, leisdami jiems pagal jų būdą Dievą garbinti, pagal jų dobę gyventi ir jų kalba kalbėti“⁸³. Todėl „gudai, regėdami taip taupomą savo tikybą, kalbą ir apsiėjimus, didžiai mylėjo lietuvius“⁸⁴.

Stereotipines tezes apie Simono Daukanto antilenkiškumą kartoja kai kurie naujausių tyrimų autoriai⁸⁵, kritiškai neįvertindami aušrininkų bei varpininkų formuotos ir vėliau tautinio lietuvių judėjimo įtvirtintos klišės. Ji ypač prigijo

⁸⁰ Daukantas S. Pasakojimas, 684.

⁸¹ Coakley J. National territories and cultural frontiers: conflicts of principle in the formation of states in Europe. *West European Politics*, 1982, vol. 5, no. 4, 42.

⁸² Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1, 535; Daukantas S. Pasakojimas, 410.

⁸³ Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1, 571.

⁸⁴ Daukantas S. Pasakojimas, 447.

⁸⁵ Krapauskas V. *Lithuanian Historiography: A Search for National Identity from Daukantas to 1904*. Unpublished Ph. D. Dissertation. Chicago, Illinois, 1998; Litwinowicz-Drożdźiel M. *O starożytnościach litewskich. Mitologizacja historii w XIX-wiecznym piśmiennictwie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Kraków: Universitas 2008, 112–143.

populiariojoje literatūroje apie Daukantą, taip pat ir Lietuvos istorijos bei lietuvių literatūros vadovėliuose. Pavyzdžiui, Vanda Daugirdaitė-Sruogienė teigė, kad Daukantas lenkų „labai nemėgo, kaltino juos dėl visų Lietuvos nelaimių“⁸⁶. Žodis „visų“ apibūdina nuostatos suabsoliutinimą, kuris teiginį daro tiesiog klaidingą. Daukanto tekstuose tikrai niekaip negalima rasti, kad jis lenkams verstų atsakomybę dėl *visų* Lietuvos bėdų. Panašus suabsoliutinimas būdingas Motiejui Miškiniui, kuris teigė, kad „visas lietuvių nelaimės, kaip esame kalbėję, Daukantas aiškina bloga svetimųjų įtaka“⁸⁷. Vėlgį tai tik išpūdžiu paremtas, klaidingas tvirtinimas. Populiarioji literatūra plačiai paskleidė klaidingą tvirtinimą, kad „didžiausias, Daukanto manymu, Lietuvos priešininkas, buvo lenkai“⁸⁸. XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje dėl tuometinių Lietuvos ir Lenkijos santykių poveikio suformuota ideologizuota tezė, jog Daukantas pagrindiniu istoriniu Lietuvos priešu laikė Lenkiją, yra nepagrįsta, nors ir toliau kartojama enciklopedinio pobūdžio tekstuose⁸⁹. Pirmasis, kuris pastebėjo, kad Daukantui lenkai nebuvo toks didelis istorinis priešas kaip vokiečiai ir kad jis „nežiūri jau taip tragiškai ir į uniją su lenkais“, buvo Juozas Jakštas⁹⁰. Iš tikro, jei galima išskirti santykinai svarbiausią lietuvių respublikos nelaimių šaltinį ar priešą Daukanto istoriografijoje, tai, kaip jau buvo šiame straipsnyje minėta anksčiau, yra saviškių (lietuvių elito) korupcija. Daukanto antilenkiškumas ir jo pobūdis dažnai buvo gerokai perdedamas. Analizuojant Daukanto istoriografiją matyti, kad istorinio lenkų vaidmens su lietuviais kritinis vertinimas yra aiškiai susietas daugiausia su nelygiaverčių santykių dviejų valstybių sąjungoje kritika. Smerkiamą kultūrinę polonizaciją, bet dėl jos kaltinami ne tik lenkai, o ir lietuvių politiniai lyderiai, kurie nuolaidžiavo lenkams ir negynė savo interesų. Santykius su lenkais ir Lenkija Daukantas savo pirmajame veikle „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ nusako taip: „galim mes su lenkais bendrystoj gyventi ir iš vieno nuo neprietelių gintis, nes katrie sau kaip tinkami ūkį savo rėdyti ir katrie kalbėti, rašyti, mokytis kalba savo bočių prabočių“⁹¹. Paskutiniame savo istorijos kūrinyje „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ Daukantas apgailestauja dėl santykių nelygiavertiškumo unijoje: „daug naudingiau būtų buvę abiejuose, kad katra tauta ypatingai save būtų rėdžiusi, o prieš savo neprietelius iš vieno stembusi“⁹².

⁸⁶ Daugirdaitė-Sruogienė V. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vyturys, 1990, 234.

⁸⁷ Miškinis M. *Lietuvių literatūra*. Kaunas: Šviesa, 1990, 214.

⁸⁸ Merkelis A. *Du garsingieji žemaičiai. Simano Daukanto ir vysk. Motiejaus Valančiaus gyvenimo ir darbų aprašymas*. Kaunas: Pažanga, 1931, 10.

⁸⁹ Sužiedėlis S. Daukantas. In Sužiedėlis S. *Historical Dictionary of Lithuania*. Lanham: The Scarecrow press, 2011, 91.

⁹⁰ Jakštas J. Simonas Daukantas – pirmas tautinis Lietuvos istorikas. *Tautos praeitis*, t. 2, kn. 2 (6), 1965, 12.

⁹¹ Daukantas S. Darbai, 394.

⁹² Daukantas S. Pasakojimas, 702.

Aptardamas neįvykusio Vytauto karūnavimo peripetijas Daukantas supriešina Krokuvos ir Gniezno vyskupų pozicijas. Krokuvos vyskupas priešinasi Vytauto karūnavimui bijodamas žalos lenkų ir lietuvių vienybei. Daukantas jį apkaltina siekiais pavergti lietuvius, o tuo tarpu giria Gniezno arkivyskupą, kuris palaikė Vytauto karūnavimo idėją ir taip palaikė lietuvių lygiateisiškumą su lenkais: „Arkivyskupas Gniezno, kaipo tėvūnų vyresnysis, didžiai gyrė Vytautą ir linkėjo jam karūnos, stigavodamas, jog ji ankštesniai dar suners bendryba ir dūma abi tauti“⁹³. Aprašydamas XV a. vidurio nesutarimus tarp Lietuvos ir Lenkijos Daukantas pabrėžia, kad jie buvo naudingi tik Lietuvos priešams: „kilo karė tarp brolių ir sukergtų tautų. Lenkai apleido Lietuvą; tuojau jos neprieteliai ėmė sapnuoti savo pergales ir steigė jos nelaimą ant savo gero parėdyti“⁹⁴. Pasakodamas apie derybas dėl unijos Kazimiero Jogailaičio laikais Daukantas pažymi, kad lietuvių pozicija buvo ne prieš uniją apskritai, o lygių partnerių sąjunga: „raštus sandarų vienybės parašytų ir į vietą minavotų žodžių įkūnijimo ir sunėrimo Lietuvos žemės su lenkų įdėtų žodžius: gyvensim ypatingai vienybėj ir bendryboj bei reikiant talkinėsime viens kitiems“⁹⁵. Atskiras vidaus valdymasis ir bendra užsienio bei gynybos politika – už tą pasisako Daukantas, kas iš esmės yra federalistinė pozicija. Jos nesilaikymas praėityje buvo nelaimių šaltinis, ar įmanoma įgyvendinti šią poziciją ateityje – tai jau atskiras klausimas, kurio tiesiai Daukantas nesvarsto. Tačiau Daukantas apgailėstauja dėl visų tarpusavio lenkų ir lietuvių nesutarimų, nes „paskui gudai abejus prarijo: lietuvius užvargusius, lenkus išlepusius. Rasi daug laimingesnėmi būt besanti abi tauti, jei būt ypatingai rėdžiusios, o prieš savo neprietelius iš vieno stembusi“⁹⁶. Taigi, „suvalgusi Lietuva“ ir „išlepusi Lenkija“ bendrai nukentėjo, nes nesugebėjo, be kita ko, pasiekti lygiavertčių laisvos politinės partnerystės ir solidarumo santykių, kurie grindžiami partnerių kultūrine autonomija. Daukantas „Darbuose“ konstatuoja, kad nepaisant kai kurių lenkų politikų pastangų per keturis šimtmečius bendroje valstybėje lietuviai ir lenkai išliko atskiros tautos, tačiau lenkai išvystė savo kultūrą ir kalbą, o lietuviai to nepadarė ir todėl atsidūrė nelygiavertėje padėtyje:

400 metų tiedvi tauti, rėdžiusies iš vieno pagal lenkų būdą, lenkai paliko lenkais, o lietuviai taip pat lietuviais, nes su tuo tiktai įvairumu tarp savęs: lenkai, būdami rėdytojais, tapo mokytais, gudriais, išdailino savo kalbą, kurioj skaito ir rašo iki šiai dienai, ir yra tauta, žinoma visam pasauliui, lietuviai tuo tarpu, prisuokti kitoj kalboj rašyti ir skaityti, savo kalbos nebgalėjo dailinti.⁹⁷

⁹³ Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 2, 146.

⁹⁴ *Ibid.*, 192.

⁹⁵ *Ibid.*, 213.

⁹⁶ *Ibid.*, 152.

⁹⁷ Daukantas S. *Darbai*, 395.

Apskritai tautų tarpusavio santykius Daukantas nori grįsti principu „už jūsų ir mūsų laisvę“, tą rodo, pavyzdžiui, „Istorijoje žemaitiškoje“ su pasididžiavimu aprašoma lietuvių nesavanaudiška pagalba Pamario slavams ginantis nuo priešų: „lietuviai ir žemaičiai užvis didesniai liuosybę mylėjo ir ne vien patys niekam nevergavo, bet dar savo susiedų pamarionų, noris svetimos tautos, neleido verginti ir ją kaip įmaną gelbėjo“⁹⁸. Daukantas savo veikaluose rėmėsi idėja, kad tauta gali išlikti ir egzistuoti net ir netekusi politinio savarankiškumo. Tačiau vis dėlto tai greičiausia tik laikinas išlikimas, nes nacionalinė kultūra negali gyvuoti be politinio savarankiškumo, pavyzdžiui, Daukantas taip apibūdina tautos kalbos ir valstybingumo santykį:

derlingumas ir garbė kalbos eina greta su galybe tautos; jei kokia tauta tapsta nuogašti savo apytautomis, jos kalba bus godojama ir giriamą, noris jos būdas niekam nederėtų, bet jei pati giminė apvergtą irose tėvainės gulės, iš jos kalbos, noris visų gerosios, pamėtosis alvienas aplamis, nuokarta ir mulkis.⁹⁹

Politinio ir kultūrinio dėmens lygiavertę svarbą Daukanto tautinėje ir pilietinėje savimonėje jau buvo pabrėžęs Egidijus Aleksandravičius, kuris teigė, kad sava valstybė ir įstatymai istorikui buvo pati didžiausia vertybė, tačiau jo veikaluose išryškėja ir kultūriniai „tautos dvasios“ atributai: papročiai, mitai, folkloras, kalba¹⁰⁰. Verta tik dar pabrėžti, jog Daukanto „tautos“ samprata jokių būdu nėra esencialistinė. Jis sureikšmina kalbos ir papročių laikymąsi, o ne pačią kalbą ir papročius. Tai tapatumu, bet ne daiktiškumu grįstas požiūris.

Baudžios kritika, kur neigiamai vertinamas lenkų vaidmuo, – reikia nepamiršti, yra istorinio pasakojimo, istorinio aiškinimo dalis. Negalima Daukanto teiginių apie baudžios ir jos nešėjus atsieti nuo istorinio pasakojimo konteksto. Realiai istorikas buvo tik nuosaukiškos valstiečių reformos šalininkas, nemanė, kad išlaisvinus valstiečius iš baudžios jiems kartu turėtų būti nuosavybės teise pripažinta jų valdoma žemė¹⁰¹. Daukantas tad, matyt, rėmė tokį valstiečių išlaisvinimo modelį, koks buvo įgyvendintas Pabaltijo gubernijose. Jis dažniau (ypač didžiausiam pagal apimtį darbe „Istorijoje žemaitiškoje“) kalba apie baudžios senovės lietuviams nešiusius vokiečius, o ne lenkus. Vokiečių kryžiuočiai smerkiami ne tik dėl to, kad jie apribojo valstiečių asmens laisvę, bet ir dėl to, kad neleido niekam, išskyrus vokiečius, kurtis miestuose, verstis amatais ir prekyba¹⁰². Vėliau prie įbaudžios proceso prisidėjo žinoma ir lietuvių dvarininkijos sekimas lenkų

⁹⁸ Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1, 159.

⁹⁹ *Ibid.*, 120.

¹⁰⁰ Aleksandravičius E. Tautos samprata ir pilietinės savimonės raida Lietuvoje. XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia. In Aleksandravičius E. *XIX amžiaus profiliai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, 22.

¹⁰¹ Merkys V. Simono Daukanto laiškas apie baudžios panaikinimą. *Lituanistica*, 1997, nr. 3, 107–109.

¹⁰² Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1, 187, 518, 520.

žemvaldžių pavyzdžiu. Bet Daukantas būtent kalba ne tiek apie tiesioginį lenkų poveikį, kiek apie netiesioginį. O vėliau prasidėjęs visuomeninis-politinis nuosmukis buvo ir Lenkijoje, ir Lietuvoje. Daukantas jo priežastis supranta kaip „akylumo“ stoka, tiek išlaikant aktyvų pilietinį dalyvavimą, tiek remiant verslumo iniciatyvas.

APIBENDRINANT

Simono Daukanto istoriografija atskleidžia savitą ir originalią įvairių politinio mąstymo tradicijų sintezę. Daukantas jungia klasikinio respublikonizmo, pilietinio humanizmo ir ankstyvojo kapitalistinio entuziazmo iškelto komercialistinio mąstymo perspektyvas. Galbūt daro tą kažkiek eklektiškai, bet produktyviai. Daukantui lygiai svarbi politinė bendruomenė ir kultūrinė bendruomenė, bendruomenės politinė laisvė ir asmens veiklos laisvė. Respublikoniško pilietiškumo nuostatos jam dera su verslumo plėtra. Savo politine mąstysena Daukantas išreiškė individualaus ekonominio intereso ir piliečių politinio solidarumo suderinimo viltis. Savo istoriografinė sinteze Daukantas siekė paaikškinti lietuvių tautos praeitį, politinį iškilimą ir nuosmukį, taip pat nubrėžti ateities galimybių gaires. Jungdamas šlovingų kovų už laisvę ir solidarumą praeityje vaizdinį su aktualiais kultūriniais rūpesčiais (kalba ir raštija) Daukantas savo gyvenimo laikotarpiu tapo ryškiausiu senosios ir besiformuojančios naujosios Lietuvos jungties, perimamumo tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lietuvos Respublikos reiškėju.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Aleksandravičius E. Tautos samprata ir pilietinės savimonės raida Lietuvoje. XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia. In Aleksandravičius E. *XIX amžiaus profiliai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, 16–27.
- Ambrazevičius J. Simanas Daukantas lietuvių tautinės sąmonės evoliucijoje. *Židinys*, nr. 2, 1936, 129–139.
- Baar M. *Historians and Nationalism: East-Central Europe in the Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Baar M. National Antiquities in East-Central Europe: Three Variations on a Leading Theme. In *Multiple Antiquities-Multiple Modernities. Ancient Histories in Nineteenth Century European Cultures*. Eds. G. Klaniczay et al. Frankfurt, New York: Campus Verlag, 2011, 163–184.
- Biržiška M. Simono Daukanto biblioteka. In *XXVII knygos mėgėjų metraštis*. Kaunas: XXVII knygos mėgėjų draugija, t. 2, 1937, 59–70.
- Brugger B. *Republican theory in political thought: virtuous or virtual?* Houndmills, Basingstoke: Macmillan, 1999.
- Buckley I. *Retorikos tradicija XIX amžiaus lietuvių literatūroje*. Vilnius: Versus aureus, 2006.
- Coakley J. National territories and cultural frontiers: conflicts of principle in the formation of states in Europe. *West European Politics*, 1982, vol. 5, no. 4, 34–49.
- Daugirdaitė-Sruogienė V. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vyturys, 1990.
- Daukantas, S. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių. In Daukantas S. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1976, t. 1, 402–654.

- Daukantas S. Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių. In Daukantas S. *Raštai*, t. 1. Vilnius: Vaga, 1976, 33–400.
- Daukantas S. *Istorija žemaitiška*, t. 1–2. Vilnius: Vaga, 1995.
- Daukantas S. Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje. In Daukantas S. *Raštai*, t. 2. Vilnius: Vaga, 1976, 5–706.
- Daukantas S. *Vertimai ir sekimai*. Vilnius: Vaga, 1984.
- Dementavičius J. *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.
- Dijn A. de. *French Political Thought from Montesquieu to Tocqueville: Liberty in a Levelled Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Garrard G. *Rousseau's Counter-Enlightenment: Republican Critique of the Philosophes*. Albany, NY: State University of New York, 2003.
- Genzelis B. Dėl praeities idealizavimo XIX a. pradžios Lietuvoje. *Problemos*, 1968, nr. 2, 77–85.
- Hont I. *Jealousy of Trade: International Competition and the Nation-State in Historical Perspective*. Cambridge, Mass: Belknap Press of Harvard University Press, 2005.
- Hont I. *Politics in Commercial Society: Jean-Jacques Rousseau and Adam Smith*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2015.
- Jakštas J. Simonas Daukantas – pirmas tautinis Lietuvos istorikas. *Tautos praeitis*, t. 2, kn. 2 (6), 1965, 3–18.
- Kiaupa Z. Simono Daukanto parengti Lietuvos Metrikos medžiagos rinkiniai. In *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 5: *Simonas Daukantas*. Vilnius: Viltis, 1993, 104–117.
- Krapauskas V. *Lithuanian Historiography: A Search for National Identity from Daukantas to 1904*. Unpublished PhD Dissertation. Chicago, Illinois, 1998.
- Kuolys D. Simonas Daukantas – „įspėjęs ateities dvasią“. *Liaudies kultūra*, 2018, nr. 4 (181), 24–32.
- Lamauskaitė Geriguis L. Discovering the Lithuanian Reinscription of *Robinson Crusoe*: A Literary Construct of Nineteenth Century Cultural, Political and Historical Discourses in Lithuania. *Lituanus*, 2008, 54 (2).
- Laurinaitis V. S. Daukanto „Darbay senuju Lituwiu yr Žemaycziu“ 1822 m. ir to veikalų reikšmė. *Darbai ir dienos*, 1936, t. 5, 235–303.
- Lebedys J. Simono Daukanto biblioteka. In Lebedys J. *Lituanistikos baruose*, t. 1: studijos ir straipsniai. Vilnius: Vaga, 1972, 304–326.
- Litwinowicz-Drożdźiel M. *O starożytnościach litewskich. Mitologizacja historii w XIX-wiecznym piśmiennictwie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Kraków: Universitas, 2008.
- [Lozoraitis M.] Simono Daukanto „Būdas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių“. *Varpas*, 1893, nr. 11, 168–170.
- Mallett M. The Theory and Practise of Warfare in Machiavelli's Republic. In *Machiavelli and Republicanism*. Eds. G. Bock et al. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, 173–180.
- Merkelis A. *Du garsingieji žemaičiai. Simono Daukanto ir vysk. Motiejaus Valančiaus gyvenimo ir darbų aprašymas*. Kaunas: Pažanga, 1931.
- Merkys V. *Simonas Daukantas*. Vilnius: Vyturys, 1991.
- Merkys V. Simono Daukanto laiškas apie baudžios panaikinimą. *Lituanistica*, 1997, nr. 3, 107–109.
- Miškinis M. *Lietuvių literatūra*. Kaunas: Šviesa, 1990.
- Pagden A. *The Languages of Political Theory in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Pettit P. *On the People's Terms: A Republican Theory and Model of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Pettit P. *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Pocock J. G. A. *Political Thought and History: Essays on Theory and Method*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Pocock J. G. A. *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton: Princeton University Press, 1975.
- Rahe P. Antiquity Surpassed: The Repudiation of Classical Republicanism. In *Republicanism, Liberty, and Commercial Society 1649–1776*. Ed. D. Wootton. Stanford: Stanford University Press, 1994, 233–269.
- Repšys J. S. Daukanto pažiūros į istorinį procesą ir istorijos mokslo uždavinius. *LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Filosofija*, t. 3, 1963, 111–124.
- Repšys J. *Simono Daukanto visuomeninės ir politinės pažiūros*. Filosofijos mokslų kandidato disertacija. Nepublikuotas rankraštis. Vilnius: Vilniaus valstybinis universitetas, 1961.
- Repšys J. Visuomeninės-politinės S. Daukanto pažiūros. *Pergalė*, 1960, nr. 12, 116–126.
- Rosenblatt H. *The Lost History of Liberalism: From Ancient Rome to the Twenty-first Century*. Princeton: Princeton University Press, 2018.
- Skinner Q. The republican ideal of political liberty. In *Machiavelli and Republicanism*. Eds. G. Bock

- et al. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, 293–309.
- Skinner Q. *Visions of Politics*, vol. 1: *Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Sužiedėlis S. Daukantas. In Sužiedėlis S. *Historical Dictionary of Lithuania*. Lanham: The Scarecrow press, 2011, 91.
- Šalčius P. *Ekonominės minties vystymasis Lietuvoje bendrame buvusios respublikos ideologiniame fone*. Mašinarštis. Vilnius, 1957.
- Šidlauskas A. *Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1986.
- Trencsényi B., Janowski M., Baár M. et al. *A History of Modern Political Thought in East Central Europe*. Vol. I: *Negotiating Modernity in the “Long Nineteenth Century”*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Viroli M. *Jean-Jacques Rousseau and the “Well-Ordered Society”*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Usačiovaitė E. Simboliai Simono Daukanto veikaluose. *Sovijus. Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*, 2017, t. 5, nr. 1, 24–44.
- West T. G. Foreword. In Sidney A. *Discourses Concerning Government*. Indianapolis: Liberty Fund, 1996, prieiga internete <<http://oll.libertyfund.org/titles/223>>.
- Žukas S. *Simonas Daukantas*. Kaunas: Šviesa, 1988.

Saulius Pivoras

THE SYNTHESIS OF TRADITIONS OF POLITICAL THOUGHT IN SIMONAS DAUKANTAS'S HISTORIOGRAPHY: REPUBLICANISM AND ENTREPRENEURSHIP

SUMMARY. Historiography is interlinked with the traditions of political thought, expresses them, relies upon them, or contradicts them in various local contexts. Monika Baar, a researcher in a comparative perspective of historical writings in East Central Europe, has already provided a concise analysis showing how Simonas Daukantas unusually combined classical republican thinking with the commercial tradition of political thought. According to classic republicanism, accumulation of wealth is tied up with luxury and corruption and means moral degradation. Adherents of the commercial tradition believed that the pursuit of private economic success could also be of public benefit. Thus these two traditions are contradictory, even confrontational, but Daukantas combines them in a convincing way and makes them mutually adjustable. Relying upon a hermeneutical method of historiographical analysis, it is possible to widen our understanding of Daukantas's synthesis of republicanism and commercialism while analyzing, in parallel, another combination in Daukantas's writings: that of the nation as an ethnic - linguistic community and as a political-territorial unit. Daukantas envisages the great importance of trade and crafts, and of entrepreneurship in general in the history of Lithuania. But republican polity and the power of the Lithuanian state is also important precisely in order to defend and protect the interests of free and entrepreneurial individuals. Daukantas put emphasis on the Lithuanian nation as primarily a community united by the mother tongue, but equally important for him is the fatherland with clear geographical-territorial borders, not necessarily ethnically homogeneous but possessing political freedom.

KEYWORDS: republicanism, commercialism, cultural freedom, historiography.